

PAULĀNU DZIMTA

Daudz labu amatnieku dzīvo Kūžmu sādžā. Viens no tiem - Povuls (Pāvuls) Kraskevičs (1811 - 1889) - lieliski pārvalda koka darbus: darina mucas, kubulus un visu citu zemnieka dzīvei nepieciešamo no koka. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas viņš izmaina savu zemes gabalu Kūžmu sādžā ar Barinovskim piederošu līdzvērtīgu zemes tiesu Šembeļos. Šī sādža ir kā sīka tīrumu saliņa, plaša priežu sila ieskauda. Pats liktenis viņam uzsūta laimi - garām Šembeļu sādžai nosprausta līnija jaunajam Pēterburgas-Varšavas dzelzceļam. To būvē tādi paši vīžaini zemnieciņi ar lāpstām, ķerrām, zirdziņiem. Ceļa būvētājiem vajadzīgas ķerras, ko Pāvuls Kraskevičs prot taisīt - un arī darina neskaitāmā daudzumā. Viņš audzina trīs dēlus. Vidējais dēls manto tēva amatu un uzvārdu - saucas Francis Kraskevičs. Vecākais dēls Jēkabs un jaunākais Izidors iemācās podnieka amatu un mantojumā saņem tēva uzvārdu kopā ar vārdu - Jēkabs Kraskevičs-Povulāns un *Izidors Kraskevičs-Povulāns* (1860 - 1934). Ar galotni "āns" Latgalē atvasina uzvārdus un iesaukas no tēva vai arī mātes vārda. Mūža beigu cēlienā Izidors no svešā uzvārda "Kraskevičs", ko viņa dzimtai uzvārdu došanas laikā ielicis cara ierēdnis, tiek vaļā. Taču vājdzirdīgie jauno laiku ierēdņi, kas pieraduši pie aptuvenā, viņu pārdēvē no Pāvulāna (Pāvula dēla, kā tas patiesībā ir) par Paulānu (Paula dēlu, kā tas nav).

Izidors podu mākā ir stiprs, draudzējas ar Dūbu sādžas lielajiem podniekiem, kur arī nolūko sev sievu - podnieka un darvas dedža Toma Vilcāna meitu Veroniku. Ātri vien ģimene sakuplo. Jāaudzina četri dēli un trīs meitas. Taču ģimeni piemeklē nelaieme. Veronika mirst, tikko pārkāpusi trīsdesmit gadu sliekšni, atstādama pilnu istabu ar maziem bērniem. Jaunākais dēls Andrivs vēl nav gadu vecs. Izidors precas otrreiz un par sievu apņēma Toma Vilcāna otru meitu Sofiju, kas ar patiesu mīlestību kopj un audzina savas māsas bērnus. Izidors Paulāns darina visus saimniecības traukus, ko vien diktē tirgus pieprasījums, taču labāk viņam patīk medaunieki, ļaki, bļodas un krūzes. Pie šiem traukiem vajag vairāk padomāt - par apgleznojumu ar baltmālu vai arī par plastisko rotājumu. Izidors darina arī pa kādam vienkāršākas formas vienžubura svečturītiem un ziedu trauciņiem, šajos darbos vēl īpašu meklējumu programmu nenojauzdam. Viņš pazīst dzindras dzeltenos un brūnos toņus, māk lietot dedzināta vara un vara vitriola vāpes, izmanto brūnakmeni. Meistaram grūti ar virpošanu. Viņam klība kāja - un tieši labā, ar kuru jāmin virpa. To sevišķi jūt, krājoties gadiem. Tāpēc pie virpas griešanas viņš izrīko puikas. No mazotnes palīdzot tēvam griezt virpu, trīs dēli - Joahims, Henriks un Andrivs - izaug par podniekiem.

Izidors Paulāns ir izcils plastikis. Puķu podus, krūzes viņš rotā ar iespaidījumiem, plastiskajiem līkločiem, pielīmētām saulītēm. Nozīmīgākām goda krūzēm viņš pievieno arī zirdziņu - svilpaunieku - vai pīlīti. Svilpauniekus darina viņš aizrautīgi - lakstīgalas, stabules, taurītes ar četriem vai sešiem skaņu variētājiem caurumiņiem. Rotātas tās ar angobas ornamentiem - skujiņām, līkločiem, strīpiņām, punktiņiem, kas ar sarkano mālu veido skaistu akordu. Taču galvenais varonis viņa sīkplastikā ir zirdziņš. Tā ir poēzijas pilna teiksma par zemes kopēja draugu zirdziņu, skandēta dekoratīvi spilgtos, vienkāršos un sirsnīgos māla vārdos. Izidors Paulāns ir pirmais Latgales keramiķis, par kuru izskan nopietns raksturojums presē (...)

Izidora paspārnē aug un veidojas spilgtākā un talantīgākā personība Latgales keramikā - *Andrejs Paulāns* (Andrivs Povulāns-Kraskevičs, 1896-1973). Savā jaunradē kā fokusā viņš apkopo un monolītā vienībā sakausē Latgales keramikas gadu tūkstošiem krāto pieredzi un paceļ to kvalitatīvi jaunā, mākslinieciski nozīmīgākā pakāpē.

Jau agrā bērnībā viņš sadraudzējas ar mālu, žūstošu trauku strēķiem, ieklausās virpas mūzikā. Aizdurvē pie loga tēvs ar vecāko brāli Joahimu (Jēkabu) rūcina virpu. Šis

darbs nepaies secen arī Andrejam. Pie sienas uz sola un maizes cepļa rindoja podi, svilpaunieki. Tuvāk galdam izpletušies aužamie stāvi. Garos ziemas vakarus drupina mātes cilātās stāvu sistavas. Andrejs agri atskārst, ka pasakas var stāstīt vārdiem, tās var tāpat kā māte izdziedāt un ieaut audeklā vai kā tēvs izauklēt mālā. Arvien dziļāk viņš saprot, ka labai māla pasakai vijas cauri arkla un izkopts dziesma, ka pasaka var nemanot ienākt dzīvē, to sasildīt un arī dzīve var pāraugt gaišā pasakā un līdzīgi saulei kļūt mūžības māsa. Paulānam ir pilna sirds ar pasakām. Viņš jūt tās staigājam pa zemes virsu, starp labiem ļaudīm, noredz naktī sapnī, rītā atliek to, kā pats saka – “izmaidzīt tikai mālā”. (...) viņš “uzbūra figūriņu” - tā sacīja Polikarps Vilcāns, “Man tikai mute palika vaļā.” (...) Andrejam patīk gaišais, saulainais, kas izraisa prieku cilvēkos. Ar bēdām jātiek pašam galā. Un to nav mazums.

Tikko iemācījies par īstu podnieku, varētu strādāt, sākas karš. Jau 1915. gadā viņu iesauc karadienestā. Ātri viņš ir jau latviešu strēlnieku bataljona rindās un cīnās Rīgas-Krustpils frontē. Cīņās par Rīgu - starp Krustpili un Jēkabpili, pretī Jaunjelgavai - 1917. gada septembrī Paulānu kontuzē un smagi ievaino plecā un galvā. Vēlāk viņš stāsta, ka aci un labo roku aizsita ar smiltīm, līdz rītam bijis slims. No rīta ārsts sacījis - roka būs vesela, bet ar aci vairs nekad neredzēsi. Acs bija izšauta. Ir iemantots Jura krusts, taču uz mūžu arī smeldze plecā un aklums labajā acī. (...) Mājās Paulāns atgriežas 1917. gada ziemā - Ziemassvētku vakarā un drīz stājas pie podiem.

Darbs patīk, un Andrejs māc to. Māla meistari dzīvo tomēr labāk, nekā parastie zemnieki. Andrejs ar prieku nododas keramikai. Divdesmitie gadi ir straujš mākslinieciskās izaugsmes, arī radošo meklējumu laiks. Viņš apgūst visu to, ko prot tēvs un izcilākie kaimiņu podnieki. Traukus

jaunais keramiķis darina tēva ievirzē, tikai brīvākā, plašākā, vairāk izjustā virpojumā. Katrs nākošais darbs Paulānam top ar jaunu izdomu un bezgalīgu formu dažādību. Viņš strādā ātri un neģrudina sīkdaļas, visu viņš lielumā redz (...). Sīkplastika viņam top vienā mirklī.

Paulānam patīk plūdeni velvētas, mīkstas formas. Par ļoti skaistu būvķermeni viņš uzskata medaunieku. Kā pati jaunība, šķiet, tas sprigani lec augšup no virpas, spēka pilns un nebēdīgs. Arī ļaki ir brīnumaini bagāti trauki kā formā, tā apgleznojumā. Vēl tikai ieraut ar baltmālā mēr-ktu otu tādus pašus gavilējošus jumtiņus vai austras kokus! Krāsainās angobas vienmēr ir untumu pilnas, pie tam tādu, ko pats meistars iepriekš nevar paredzēt. Taču šie neparedzētie notecējumi vienam podniekam rada prieku, otram liek saraukt pieri. Andrejs māc valdīt pār tiem. Liesmas skarti, jaunā podnieka virtuozie otas vēzieni tikai viegli izkustas, tie runā akvareliski dzidri, mālīgi mīksti.

Paulāna darinajumi - pārosis un pārinieks, sloinīks un sievu trauks, bļodiņas un bļodas - no citu podnieku darbiem it kā krasi neatšķiras. Viņš stingri pakļaujas Silajāņu keramikas kanona prasībām. Taču jaunais meistars katrā traukā, katrā tā uzbūves elementā, katrā rotājumā ieliek savu pārliecību, savu domu un izjūtu drostalu. (...) Mazliet, nedaudz - un šis mazās atšķirības, izrādās, ir ļoti būtiskas. Paulānam trauks nav tikai maizes kumoss, bet daļa no viņa dzīves, domām, gaišākajām jūtām. Katrā traukā ir ielikts pārdzīvojums, daļa no meistara dedzīgās sirds. (...) Tas (trauks) ir pamatīgs, lietošanā ērts un skaists. Trauka proporcijas ir harmoniskas, skanīgas. Siluetā - mālām raksturīgs mīkstums, bet reizē arī dinamiskas pilni velvējuma loki. Pirkstiem izglaudīta, skaisti profilēta osiņa. Rotājumā ierunājas pati vienkāršība. (...)

Liels svars te ir plastiskajam rotaļumam (...) Iespaidītas bedrītes, ar pirkstu izspaidīti virpoti valnīši, kas kļuvuši par plastisko līkloci, virpas rievīņas - tie ir biežāk lietotie motīvi. Izteismīgs ir slokšņveida aplējums ar plānu angobu, kas vieš nemiera pil-

nu krāsu mirgojumu.

(...) Aiz Paulāna trauku, svečturu un svilpaunieku redzamā fenomena ir vēl kaut kāda cita daļa, kas mirdz kā garīgs starojums. (...) Šis garīgo vērtību starojums aužas Paulāna darbiem cauri visā mūža gaitā (...). Paulāna darbu saikne ar tautas kultūras pamatvērtībām piešķir tiem dziļu tautiskuma un nacionālā spilgtuma skaņu.

Paulāna darbus esmu sastapis kultūras ministra kabinetā un kolhoznieka istabā, strādnieka dzīvoklī un Rīgas Centrāltirgū uz ziedu pārdevējas galda, (...) tāpat Pāvulāna izauklēto skaistumu tauta saprot un mīl. (...)

Andrejs Paulāns 1925. gadā apprecas ar Francisku Gailiņu, kuras tēvs Aloīzs un vectēvs Matīss ir labi podnieki. Sieva ir čakla audēja un sapratīga palīdzēja māla darbos. Jaunuzcēlās mājas goda galā līdzās plauktam, kur meistars glabā savus darbus, kas viņam pašam labāk patīk, ir uzstādīti aužamie stāvi, kas ir tāds pats svarīgs darbarīks tautas mākslas kopšanā, kā Andreja virpa. Tautas mākslas radošie spēki Silajāņu pusē ir spriegojuma pilni. Veco, tēva celto, māju viņš - kā pirmais Latgales podnieks - 1931. gadā pārvērš par keramikas darbnīcu, kur virpo, rotā, žāvē un glazē darbus. Līdzās darbnīcai zem tā paša jumta uzceļ jaunu keramikas cepli (pēc A. Paulāna nāves šī darbnīca, apdedzināšanas namiņš un podu ceplis 1974. gadā pārcelts uz Raiņa memoriālo muzeju Jasmuižā)

Šie pārkārtojumi dod iespēju vēl intensīvāk nodarboties ar keramiku, strādāt mērķtiecīgāk(...). Būdam kara invalīds, viņš saņem nelielu valsts pensiju, kas ļauj viņam atlikt muguru no tiešā maizes darba - no piena podu kaudzēm, no pastāvīgās podu tirgus burzmas. Karā gūto ievainojumu dēļ viņš ir diezgan vājš strādnieks smagajos lauku darbos, tāpēc šajā nozarē viņš parasti paņem kādu palīgu, pats visu uzmanību un spēkus veltīdams vāzēm, svečturiem un citiem dekoratīvās ievirzes darbiem. Var vairāk padomāt, kādus tos darināt, kā rotāt un glazēt (...) Silajāņu keramikas radošās domas centrs pamazām no Dūbu sādžas pārvietojas uz Šembēļiem, kur rosās (...) Andrejs Paulāns, pakāpeniski ieiedams savu radošo spēku zenītā.

Viņš strādā ļoti intensīvi, gada izdedzinot ceļus desmit vai vienpadsmit. Un katrā ceplī ap sešsimt - astoņsimt darbu. Paulāna labā podnieka slava sāk izskanēt silajāniešos un tautas keramikas cienītāju aprindās Rēzeknē, Daugavpilī un Rīgā. Centīgākie meklē ceļu uz Silajāņiem un pat šauro sila taciņu uz Šembēļiem, vaicā pēc meistara Paulāna. Lai tiktu pie viņa darbiem, dažkārt noder arī podu pastāvīgo uzpircēju pakalpojumi, un tos vēlīgi sniedz Smarkovičs Daugavpilī, Movše un Piceļs Rēzeknē. Sāk veidoties Latgales keramikas kolekcijas. Ja gadsimta sākumā ir tikai viena respektējama Latgales keramikas privātkolekcija, kas pieder muižniekiem Rēmeriem (Rōmer), un daži Latgales podi Rīgas Latviešu biedrības Etnogrāfiskās nodaļas krājumā, tad, sākot ar divdesmitajiem gadiem, stāvoklis ir mainījies. Rēzeknē tautas keramikas kolekcijas aizsāk krāt skolotājas, tautas mākslas entuziastes Leokādija Basankoviča un Līvija Kažoka. Pie Latviešu senatnes pētnieku biedrības Rēzeknes nodaļas 1925. gada 22. februārī ir atklāts vēstures muzejs, kas organizē arī etnogrāfisko nodaļu. Sāk apzināt tautas mākslu, tajā skaitā arī silajāniešus: un kā pirmos - A. Paulānu un P. Vilcānu.

Pamazām interese par Latgales keramiku mostas arī dažos Latvijas Mākslas akadēmijas studentos. Arvīds Dzērvītis, Jēkabs Bīne, Milda Brutāne (toreiz vēl studenti) un Mākslas akadēmijas absolvents jaunais keramiķis Andrejs Pormalis dodas uz Latgales podniecības centriem Silajāņos un Pušā. Pēti tautas mākslu, priecājas par podiem. Ar vērīgu aci vāc podnieku darbus. Pārbraukuši Rīgā, viņi dalās iespaidos par redzēto ar profesoru Rūdolfu Pelši, arī suvenīros.

Taču interese par Latgales keramiku iet plašumā. Arvida Dzērvīša un Jēkaba Bīnes dzīvokļos uz plaukta sāk kārtoties arvien kuplāka Latgales keramikas kolekcija.

Ar mīlestību un tautas mākslas vērtību dziļu nojautu tas pats notiek gleznotāju Niklāva Strunkes un Jāņa Liepiņa darbnīcās. Ieskatoties šajās kolekcijās, tiekamies lielākoties ar Paulāna darbiem. Māksliniekiem šie darbi vienkārši patīk, un viņi tos krāj. Tautas mākslas entuziasts Eduards Paegle ir savācis apjomā un kvalitātē krietnu Latgales keramikas kolekciju, kur centrālo vietu ieņem Paulānu dzimtas darbi.

Pieminekļu valdes uzdevumā etnogrāfs K. Andermanis divdesmito gadu pirmajā pusē apceļo Latgales keramikas vadošos centrus, apraksta un zīmē gan senos saimniecības traukus, gan arī vāzītes. (...) Pasūtītajus darināt vāzītes, svečturus Paulāns saņem arī no dažiem Rēzeknes un Daugavpils tautas keramikas cienītājiem. Viņš strādā cītīgi, pieredzē un rosinājumos dalīdamies ar savu brālēnu Polikarpu Vilcānu un citiem izcilākajiem Silajāņu meistariem. Arī podnieki meklē kontaktus ar Paulānu - kā rosīgāko vāžu un svečturu darinātāju.

K. Andermanis raksta: "Podnieki dzīvo nabadzīgi, jo... uzpircēju maksa par podiem ir niecīga (maksā Ls 18-24 par 100 gabaliem). Trauku izturībai pircēji un tirgotāji piegriež lielāku uzmanību, nekā to ārējam izskatam. Tādēļ arī Borovajas, Pušas un Rēzeknes tirgos interesantākos traukus jāizmeklē atsevišķi, velkot tos dienas gaismā ... veikalā no vistumšākiem kaktiem. Tirgotājs tad tūlīt nojauš, ap ko lieta grozās, un paceļ trauka cenu. Ja tādos apstākļos tomēr rodas vēl labi darbi podniecībā, tad tas norāda, ka amatniekos mājā intensīvs tēlošanas spēks..." Šajā apcerējumā gan raksturots podnieka ierindnieka liktenis. Vadošie meistari, kas līdzās saimniecības traukiem pievēršas arī dekoratīvās ievirzes keramikai, dzīvo jau labāk. Viņu popularitāte un arī ro-cība aug ar katru gadu.

Sabiedrības gaišākā daļa Latgales keramiku arvien noteiktāk sāk uzskatīt par īstu tautas mākslu, par pilnvērtīgu tautas izauklētās mākslinieciskās kultūras daļu. Latgales keramikas darinājumus sāk ietvert izstādēs, īpaši latviešu tautas mākslas izstādēs ārzemēs. Visbiežāk tas notiek bez pašu podnieku ziņas un aktivitātes. Kā pirmo jāmin tautas mākslas izstādi Francijā, Sevrā, 1931. gadā. Andreja Paulāna darbi ir šīs izstādes tautas keramikas ekspozīcijas serde. Somijā, Helsinkos, 1933. gada rudenī notiek Etnogrāfijas, mākslas amatniecības un tautas mākslas izstāde (...). Nākošajā, tas ir, 1934. gadā Zviedrijā "Stokholmas izstādē bagātā Latgales keramika mantojusi vislielāko piekrišanu, kas liecina, ka mūsu lietišķajai mākslai jau sen atvērtas durvis plašākam tirgum arī ārpus robežām" (Brīvā Zeme. - 1933. - 28. sept. "Straume. - 1935. - Nr. 10).

Dekoratīvās ievirzes darinājumi ir izcīnījuši tiesības pastāvēt un attīstīties. Meistariem, kas tiem pievērsušies, netrūkst popularitātes. Paulāns, būdams pats rosīgākais dekoratīvās ievirzes formu meklējumos, tomēr saimniecības trauku darināšanu nekad neizbeidz. Tos viņš uzskata par kompasu pareiza virziena ieturēšanai, lai nenomaldītos no stila, lai saglabātu vienkāršību un īstumu. Platos, augstos saimniecības traukus viņš līdz pat pēdējam ceplim izmanto arī vāžu apdedzināšanai. Puķu podi, ko meistars sauc par vāzauniekiem, ar patiku ir darināti visu mūžu. Tie ieturēti griezta, apvērsta konusa veidā ar vieglu velvējumu trauka apakšā. Malas augšdaļā ar valnīšiem un rievīņām bagātīgi profilēts paplats vainadziņš, kur vijas galvenā rotājuma josla. To veido viena vai vairākas iespaidītu bedrišu rindas, valnīša izspaidījums, pārvēršot to par plastisko līkloci. Nereti te tiekamies ar smagnēji ieskrāpētumu lokiem, pie kuriem spīguļo punktveida zvaigznītes. Debess loka viducī rotājas saulīte vai lakoniski tverts austras koks. Punktiņu skrāpējums veikts ar roku. Mehāniskais skritulīša punktējums Paulānam šķiet pelēcīgi vienmuļš. Viņš no tā vairās. Poda apakšdaļā pavīd sarkanais māls, kas kā pretstats krāšņi sazied ar pustoņos mirgojošo zaļo glazūru. Vēlākos mūža gados diezgan bieži parādās puķu podi ar grafiskā skrāpējuma raksta dominanti. Skrāpējuma līnija kļūst mīkstāka, kaligrāfiski jutīgāka.

Visu mūžu Paulāns ir draugos ar krūzēm, šiem skaistajiem ikdienā un godu reizēs lietotajiem traukiem, kas jau paaudžu paaudzēm ir taustījušas ceļu dekoratīvajam izteiksmīgumam. (...) Uz Paulāna virpas izauguši vairāki šī trauka tipi. Visbiežāk krūzes pamatā ir apvērsta medaunieka būvķermenis. Zemais, stipri velvētais vēders tām piešķir mālīgumu. Nolaidenie, tikko iezīmētie pleci atvieglo plūdenu piena vai alus ieliešanu. Tie paver izdevīgas iespējas rotājumam, jo veido plašu virsmu, kas, krūzei stāvot uz galda, vērsta pret galveno aspektu. Pleci plūdeni pāriet platajā, garajā, spēji izliektajā kakliņā, kas noslēdzas ar pavērtu maliņu. Tā bieži vien pāraug viegli iezīmētā vainadziņā. Osiņas spraigais izliekums iekļauts krūzes dinamiskajā kopformā. Tas ir zemnieka trauks - smagnējs un pamatīgs, stabils un stiprs kā zemes kopēja solis, stāigājot pakaļ arklam (...). Arī rotājumu joslā, kas parasti vijas krūzes plecu augšdaļā(...) gulst līmeniskas rievās, baltmāla strīpas(...). Taču bez zemes un ūdens zemniekam vajag vēl saules. Un Paulāna krūzēs jo bieži rotājas saule, veselās sauļu joslas, visbiežāk ornamentālās plastikas tvērumā. Dažkārt uz krūzes brīvā kārtojumā uzzied ar krāsotu mālu virtuozī ierauts asimetrisks austras koks. Tas ir dzīvības, augšanas, gaismas simbols, visa labā apzīmējums, ko zemnieka dzīvē modina saule. (...) Ir arī krūžu aplējumī ar baltmāla sloksnēm. Šim nolūkam viņš ir atradis īsti vajadzīgo balt māla biezuma pakāpi. No trauka virsmas sīkajiem paaugstinājumiem baltmāls notek mazajos iedziļinājumos un veido biezāku slāni. Trauku apdedzinot, baltmāla plānākā kārtā izdeg, bet biezākā saglabājas. (...)

Paulāns silajāniešu podnieku vidū ir izcilākais tādu krūžu meistars, kas rotā tās ar augstciļņa

figūriņu - svilpaunieku. Viņš ir labs sīkplastīķis, kam savs zirdziņa - svilpaunieka tips, atšķirīgs no tēva un kaimiņu darbiem. Tas ieturēts tektoniski kontrastainos ritmos, ir plastiski izjusts, dekoratīvi spilgts. Zirdziņš un pīlīte - tie ir agrīnā posma svilpaunieka krūžu galvenie varoņi. Tie ir meistarīgi iekomponēti trauka siluetā, organiski saaudzēti ar tā plastiski dzīvo virsmu. Salīdzinot ar trauku, svilpaunieks darināts samērīgā lielumā un novietots no osiņas pa labi, lai, ar labo roku turot krūzi, svilpaunieks būtu vērsts pret cilvēku, kam lej dzērienu. (...)

Plastiski visdzīvākās ir Paulāna darinātās bārdainā vīra krūzes, taču arī tajās jūtam stingrs tektoniskais pamats. Tur parasti atveidots karakungs, pavēlošs un bargs (...). Seja veidota uz krūzes kakla: ar lepni izslietu līko degunu un asi izriezto zodu. Acu dobumos gail grafiski smailināts skats. Uz vaigiem zied lineāri vīti ūsu gredzeni. (...)

Mazās rotaļu krūzītes uz virpas uzburtas it kā ar vienu elpas dvesmu. Forma tāda pati kā

lielajām, tikai spraigāka. Tai cauri skan mālīgums. Koncentrētā forma neprasa rotājuma. Dažkārt šīm krūzītēm parastās loka osiņas vietā izmantots spraigi vīts zalktīds. Vēlākos gados šīs krūzītes kļūst par kārotu suvenīru.

Otrs Paulāna krūzes tips ir tilpumā mazāks, formā vienkāršāks. Būvķermeni veido apvērsta griezta konusa veids. Viegli savērstās sienas dažkārt noslēdz malas pavērums ar vainadziņu. Kā parasts, krūzei ir osa un snīpītis. Retos gadījumos būvķermenis vīdūcī ierauts - un apveids tuvojas sauļotajam stabam, vienīgi saulīte izlaista. Sienas taisnas(...) Tās izdevīgas apgleznošanai. Uz baltmāla sloksņu lējuma vai arī tieši uz sarkanā māla virsmas raisās teiksmaini austras koki, kas Paulāna veiklās otas divkrāsu tvērumā gūst apbrīnojamu vieglumu, atraisītību. (...) Šīm taisno sienu krūzēm pieskaņotas dzeramās krūzītes. To malām mazāks sienu savērsums. Galvenais rotājuma motīvs ir ar otu ierauts austras koks.

Andrejs Paulāns ir izcilākais svilpaunieku meistars - ar pašu dziļāko kultūrvēsturisko iegrimi ne tikai silajāniešos, bet arī visā Latgales keramikā. No tēva viņš manto-

jis mīlestību, iemaņas un varību plastikā. Taču tēva zirdziņu formu viņš tieši nepārņem. Jau divdesmito gadu sākumā Andrejs ir izkopusis sev īpatnēju zirdziņa tipu, kas ir būvēts dekoratīvi trauksmainos ieliekti izliektu formu ritmos ar priekškāju plašu izvērsumu to plecu daļā. Pakalķājas zemākas, kas piešķir zirdziņam spēka un straujas kustības izteiksmi.

Paulāns zirdziņu traktē (...) kā cilvēka draugu un palīgu, kā dzīves pozitīvo spēku iemiesojumu. (...) Zirdziņam seglos brašs jātnieks, dažkārt viņa līgava vai arī abi kopā. Bieži vien tur redzams karavīrs vai mednieks ar sunīti vai sunītis viens pats. Meistars aiziet māla pasaku pasaulē, kur cilvēks un dzīvnieki ir sadraudzīga saime, kas pūlas, lai gaišais gūtu uzvaru pār tumsas spēkiem. Dažkārt zirdziņa vietā seglots auniņš, cūciņa vai gailītis, briedītis, āzītis vai cits kāds dzīvnieks. Māla pasaka gūst jaunus, brīnumainus pavērsienus daudzgalvaino zirdziņu veidojumos, kur trejdeviņu galvu kārtojums izvērsts vairākos stāvos. (...)

Meistars plastiskā traktējumā sniedz arī daudzfigūru kompozīcijas ar sadzīves ainu tēlojumu.

Visbiežāk tās ir kāzas, talka, Jāņi vai vienkārši podnieku dzīres. Ap bagāti klātu galdu mīlojas plecīgi vīri, kuplas, veselīgas sievas. Rit stipras valodas, raisās spēcīgi žesti.

Andrejs Paulāns meklēt meklē trauku, kur varētu pielikt roku kā figūriņu veidotājs, jo tieši virpojuma un veidojuma saliedējumā viņš redz podniecības darba īsto kvalitāti. Par tādu viņš atrod naudas krātuvīti. To virpo kā nelielu vāraunieka tipa pazemu trauciņu ar slēgtu virsu. Apakšā ķīmenis un augšā līdzsvarojumam tādas pašas formas vainadziņš, vidū caurumiņš naudas mešanai. Šāda veida krātuvīte ir labs postaments veidotajai figūriņai. Visbiežāk meistars darina karavīru, kas, lepni atspiedies uz šautenes, veic savu sarga pienākumu. Trauka augšējā daļā - ar zaļi krāsotu angobu iespaidītu punktiņu rinda. Tie notecējuši uz leju kā sūras sviedru lāses, smagā darbā pelnot santīmu. Meistara iztēle ir neizsmeļami bagāta. (...)

Vāzu darināšana Paulāna dzīvē ieņem loti nozīmīgu vietu. Jau pašā darbības sākumā viņš meklē šim traukam jaunas, estētiski izteismīgākas formas. Silajāniešu podnieku darbnīcās tādas jau šur tur manītas. Viņš meklē neatlaidīgi, variēdams kājiņu, velvējuma spriegumu, kakliņa un malu profilējumu. Arī osiņām pūlas rast atbilstošu formu un lielumu. Taču nekad neiesnaužas pašapmierinātībā par atrasto.

Meistaru rosina proporcijās harmoniskais, plūdenā ritmā ieturētais piena pods. Viņš meklē tam arvien jaunas silueta līnijas. Vēdera velvējums piena poda vāzēm parasti ir uzsvērts, kakliņš slaidāks, rotaļīgāks. Dažkārt tās darinātas ar kāju, kur pamatīga pēda plešas pašas vāzes platumā. Nereti maliņas noslēdz vainadziņš. Tas rotāts ar bedrīšu iespaidumiem. Vainadziņa pašas virsas saspiedums ar pirkstiem no abām pusēm izdarīts tā, ka veidojas plastiskā līkloča loki. Vāzes maliņas, vainadziņš, kas ierindas podniekam neizraisa nekādas problēmas, Paulānam ir intensīvu meklējumu lauks.

Tas pats sakāms arī par osiņām. Šī tipa vāzēm ir zalktiša osiņas - lielas, sākumā pat neveiklas. Tām ir resnumā pieaugošs diametrs, kas dod aktīvu zalktiņa vijumu. Osīņas stiepjas pusvāzītes garumā. Katrai vāzītei meklēta sava osiņas forma, vijuma ritms un lielums. (...)

Šajā laikā Paulāns virpo arī medaunieka un apgriezta medaunieka vazes. Parasti tās ir uz nelielas kājiņas, ar pastieptu kakliņu un spēcīgu malu pavērumu. Osīņas apvieno kakliņu ar plecu līniju. Vāzītes rotātas pielīmētiem ornamentāliem motīviem, visbiežāk punktiņiem, kas grupēti kā saulītes vai izvērsti joslā.

Vāraunieka tipa vāzītes ir uz augstas kājas ar platu pēdu un bagātu kakla un malu izvērsumu. Vērojamas arī sālnīcas tipa vāzes ar šī trauka būvķermeņa asu iezīmējumu tās lejas daļā.

Interesantas formu rotaļas Paulāns aizsāk, virpodams ļaka vāzes. Apakšējo daļu viņš placina, plecu joslu izliec vai pat ielauž, taču galveno dekoratīvo uzsvāru liek uz slaido, bagāti profilēto kaklu ar spēcīgi pavērtajām maliņām un vainadziņu. Katrai vāzītei meklēts savs maliņu risinājums. Osiņas izmantotas, lai līmeniski izvērstu vāzes apakšdaļu apvienotu ar statenisko kakliņu. Plastiskais un arī gravētais rotājums saaudzis ar vāzes formu, izceļ tās savdabību.

Vislielāko rošību un arī māksliniecisko briedumu jau agrīnajā darbības posmā Paulāns sasniedz ornamentālajās vāzēs. Šīs vāzes viņam ir ornamentā tīras, uzbūvē loģiskas, vienlaikus māļīgi mīkstas. Tur nav ne vēsts no samākslotības, pārgudrībām, sausām prāta konstrukcijām. (...) Paulāns ir patiess formu radītājs, taču viņā nav ne vēsts no patvaļīguma. Viņš ir uzticīgs sava keramikas centra tradīcijām. Taču - būtībai un garam, ne jau burtam. (...) Viņš virzās pa nezināmu meklējumu taku, lai atrastu savai izjūtai un stilam atbilstošu, dzīves pieprasīta trauka formu.

Dekoratīvās ievirzes darbiem formu avots (...) ir podniekiem un tautai labi zināmie saimniecības trauku būvķermeņi to apvērstajās formās, kā arī kopā saliktās formas.

Otrs formu avots dekoratīvās ievirzes darbiem ir tautas mākslā plaši lietotie ornamentī. Pārveidojot tos no nemateriālām līnijām apjomīgos, ritmiski organizētos keramikas darbos. (...) jāņem vērā priekšmeta utilitārās funkcijas un tās īpašās prasības, ko podniekam uzstājīgi čukst ausī māls un virpa.

Šīs likumības apzinoties, Paulāns sīkstā darba cilvēka mūžā ir radījis lielāko daļu no Latgales keramikas vāžu un svečturu tipiem, izkopis tiem daudzus paveidus un variantus. Silajāņu keramikas centra vadošie podnieki ātri apjauš šī meklējumu ceļa pareizību. Viņi saprot un pieņem Paulāna darbus, tos variē un attīsta tālāk. (...)

Jau divdesmitajos gados sarosās silajāniešu vadošo podnieku interese par svečturiem. Pēc A. Paulāna ieskatiem, arī svečturu būvķermeņi ir darināmi tāpat kā vāzes, izmantojot labi pazīstamas formas - un vispirms ornamentālās. Vienžubura svečturišus silajāniešos darina no senseniem laikiem. Tie parasti ir sauļotā staba un arī jumtiņa tipa svečturiši. Andrejs Paulāns darina tos abus. Taču jumtiņa svečturi viņam ir tuvāki. Viņš tiem radis kuplas, skaisti velvētas formas, kur kontrastiem bagātā kustībā mainās izliekti būvķermeņi ar ieliektiem, laužti iecirtieni ar taisnēm. Bagātais profilējums neprasa lielu rotāšanu, tāpēc tikai retumis pavīd iespaidītas bedrītes.

Arī daudzžuburu gaismekļos Paulāns sāk ar jumtiņa tipa plakano svečturi. Par tā centrālo, konstruktīvi nesošo daļu - svečtura serdni - viņš izmanto formas, līdzīgas jumtiņa tipa vāzēm. No serdnes vidusjoslas līmeniskā virzībā uz abām pusēm izaug griezumā apaļi zari, kas, tāpat kā serdne, katrs vainagojas ar žuburu, kurā ievieto sveci. Žuburus nostiprina ar zalktveida balstiem. Vidējais žuburs pacelts augstāk un, attiecībā pret pārējiem, veido jumtiņam raksturīgo trijstūra formu. Dažkārt šī tipa svečturiem zari pielīmēti māla aplim, kas virpojot izaudzēts no serdnes viduszonas un noder kā zaru nesējs. No šī svečtura serdnes, pielīmējot zarus uz visām četrām debess juma pusēm, izaug sākotnējie jumtiņa tipa apaļie svečturi. Laika gaitā attīstoties, tie iegūst otru gredzenveida "plauktiņu" zaru nešanai. Tā žuburu skaits svečturi sāk ietiekties otrajā desmitā. Lai daudzo žuburu burzmā izvairītos no formu pārslogojuma, Paulāns serdni vienkāršo, tuvinādams to konusam. Šajos darbos rotājums skops. Kādreiz pavīd ievirpota rieviņa vai valnīša izspaidījums par plastisko līkloci. Līdzās brūnajiem daudzžuburu svečturiem parādās arī angobētie zaļie glazējumi.

Trīsdesmito gadu vidū Latgales keramikas popularitāte strauji pieaug. Jēkabs Bīne un Arvīds Dzērvītis savas sakrātās Latgales keramikas kolekcijas izstāda Latvju mākslinieku biedrības izstādē Rīgas pilsētas mākslas muzejā. (...) Pamazām Latgales keramika sāk pozitīvi noskaņot Latvijas kultūras dzīves vadītāju arī kūtrākos prātus.

Viņi sāk saprast, ka šī podniecība ir īsta tautas māksla, tautas kultūras nozīmīga daļa. Kā mākslinieciski savdabīga, mazliet pat eksotiska parādība tā var izraisīt interesi arī Rietumeiropas kultūras dzīves aprindās, stiprināt valsts prestižu. Latgales keramikai paveras ceļš uz izstādēm ārpus Latvijas. Parīzē Latgales keramika ciemojas 1935. gadā, ieņemot nozīmīgu vietu Baltijas valstu tautas mākslas skatē. Ar Andreja Paulāna darbiem Latgales keramika pārstāvēta arī Vispasaulē izstādē Briselē 1935. gadā. Visplašākā Latgales keramikas skate Rietumeiropā notiek 1937. gadā Vispasaulē izstādē Parīzē.

Darbus atlasa Daugavpils muzeja direktors gleznotājs Oskars Kalējs. Viņš ir tautas mākslas pazinējs un cienītājs, labi orientējas vērtībās. Ar brūnu austras koka deviņzūburu svečturi un citiem darbiem izstādē piedalās Andrejs Paulāns. Savus darinājumus uz Parīzi sūta arī Polikarps Vilcāns, Staņislavs Kalve, Jānis Kaļva, Antons Riučs un Polikarps Riučs. Ir panākumi. Cik dalībnieku, tik godalgojumu - divas zelta, četras sudraba medaļas. Šis Latgales keramikas pirmais, diemžēl, pagaidām arī pēdējais plašākais starta Parīzē norāda, ka kultūras pasaule saprot tautas mākslu, ja tai ir īstuma svars. Gatavošanās laikā starptautiskajai amatniecības izstādei Berlīnē 1938. gadā uz Silajāņiem atbrauc jau profesors Rūdolfs Pelše. Izstādei atlasa to pašu autoru darbus, no katra pa desmit. Viņam sevišķi patīk Polikarpa Vilcāna amata kultūras ziņā spožie darbi - un piedāvā meistaram komandējumu uz Berlīnes izstādi. Pie tik smalkām izdarībām Latgales podnieki nav pieraduši. Polikarps Vilcāns komandējumu neizmanto. Nākošajā - 1939. - gadā Latgales keramika tiek prezentēta starptautiskajā izstādē Londonā, kā arī Leipcigas mesē. (...)

Šajā pašā laikā izstāžu vilnis pāršalko arī Latviju. Te ir iespēja ar saviem darbiem piedalīties arī Latgales keramiķiem. Dažas no šīm izstādēm vairāk gan līdzinās mūsu laikā rīkotajiem gadatirgiem ar tautas mākslas meistaru piedalīšanos. Taču daļai jau ir ekspozīcijas kārtojums vitrīnās vai uz paliktņiem, arī katalogs. Organizē izstādes sakarā ar novadā rīkotajiem pļaujas svētkiem Koknesē 1935. gadā, Rēzeknē 1936. gadā, Jelgavā 1937. gadā un saistībā ar dziesmu svētkiem Daugavpilī 1940. gadā. Andrejs Paulāns tajās nostiprina savas vadošā keramiķa pozīcijas. Arī Daugavpils izstādē viņš saņem zelta medaļu. Šo lokālo izstāžu skaitā nozīmīgākā ir Pirmā latviešu lietišķās mākslas izstāde 1937. gadā Rīgā, kur piedalās Andrejs Paulāns, Polikarps Vilcāns, Antons un Polikarps Riuči, Janis Kaļva, Staņislavs Kalve un Pušas podnieks Pēteris Tučs. Šīs izstādes ceļ podnieku prestižu sādžā, pagastā, arī apriņķī, dod morālu un arī materiālu stimulu. Īpaši izstādes-tirgi dod labu naudu. Riuči no Rēzeknes izstādes pārved vairāk nekā septiņi simti latu. Podniekiem tas nav nieks. Keramiķi strādā ar pilnu jaudu, tiecas izkopt katrs savu rokrakstu, protams, sava podniecības centra noteiktā kanona robežās. Vadošie keramiķi savus dekoratīvās ievirzes darbus sāk marķēt ar iniciāļiem, iekasot tos vēl mīkstā mālā uz trauka dibena. Podnieks savu darbu sāk apzināties ne tikai kā materiālu, bet arī garīgu vērtību. (...) Izstādes modina ne vien čaklāk, bet arī radošāk strādāt, pilnveidot podnieka darba tehnoloģiju. Tās keramikas darbam pievelk jaunus spēkus - Antonu Peipānu, Antonu Ušpeli vecāko, Polikarpu Čerņavski, Staņislavu Vilcānu, Antonu Paulānu un citus.

Latgales pilsētās sāk raisīties arī pirmie profesionālās tēlotājas mākslas pumpuri - Ludzā, Daugavpilī, Rēzeknē. Par galveno centru izvēršas Rēzekne. Pamazām aizsākas un trīsdesmitajos gados sistemātiska kļūst izstāžu darbība, skarot galvenās pilsētas, radinot ļaudis pie tēlotājas mākslas vērtībām. (...)

Šajā laikā Paulāna darbnīca izaug un iegūst māksliniecisku briedumu austras koka svečturis,

kas auklē senu, ziemeļzemju tautām tik raksturīgu teiksmu par saules brīnumaino varu. (...) Paulāna austras koka svečturos no tektoniski tvertas saules svečtura serdnes viducī uz abām pusēm izaug divi pamatīgi zari, kas nes trīs, piecus, septiņus vai pat deviņus žuburus. Svečturi kopā satur spēcīga, kupli profilēta serdne, kas harmoniski svarota detaļās un arī kopumā pret visu svečturi. Stabilumam - uzsvērtā pēda. Šī laika svečturi labi sēž plaukstā. Saņemot aiz kājas, šo ažūro milzeni var pacelt un pārnest ar vienu roku. Zariem pakārtotas balsta volūtas, kas ieturētas zalktīša vijuma ritmos. Kā atbalss atskan vēl mazāki rotājošie zalktīši. Dominējošais saules motīvs svečtura viducī uzsvērts ar grafiskās saulītes rakstu. Ornamentālā tīrība, tektoniskā skaidrība. Cik daudz šiem Paulāna svečturiem līdzīga ar austras koka rakstiem Preiļu, Līvānu un Krustpils sievu villainēs!

Nāk 1940. gada vasara. Latgales podnieki domā par esošās dzīves pārveidi. Dūbietis Jānis Kaļva, kas jau iepriekšējos gados ir radis saikni ar revolucionāro pagrīdi, tāpat kā viņa draugs - ludzāniešu podnieks Jānis Ruskulis, strādā milicijā. Poslovietis Antons Peipāns ir komjaunatnes darbinieks. Par podniecības pārkārtošanu uz jauniem pamatiem cīnās pušānietis Staņislavs Tučs, cerot pavērt tautas keramikai jaunas, agrāk neredzētas iespējas.

Pirmskara Latvijā lietišķā māksla, salīdzinot ar tēlotāju mākslu, ir atradusies pabērna stāvoklī. Vadošie lietišķās mākslas meistari jaunajos apstākļos grib izcīnīt daiļamatam labākas tiesiskās pozīcijas, mākslinieciskās darbības iespējas. (...) Ansis Cīruļis, Ernests Veilands un citi šīs nozares vadošie meistari iecerējuši organizēt Latvijas PSR Kooperatīvās daiļamatniecības savienību. (...) Šo domu atbalss atskan arī Silajānos. Jau 1941. gada 23. martā Silajāņu pagasta Feimaņu skolas telpās notiek Latgales keramikas kooperatīva "Keramiķis" dibināšanas sapulce. Sapulcējušies vadošie Silajāņu keramiķi - vāžu un svečturu darinātāji, atnākuši arī daudzi citi podu meistari. Kooperatīvu nodibina. (...) Taču sākas karš (...) Latgales keramikas kooperatīvs tā arī paliek tikai uz papīra. Andrejs Paulāns kooperatīva dokumentus glabā visu mūžu, cerēdams, ka sapnis tomēr var arī īstenoties.

Kara apstākļos tirdzniecība ir paralizēta. Nav svina glazūrām, trūkst angobas. (...) Klusībā viens otrs drosmīgāks podnieks izvadā traukus pa mājām, saņemdams pretī maizes mēru. (...) Mēģinādams savu prestižu spodrināt tautas acīs, okupācijas režīms 1943. gada vasarā Rēzeknē sarīko mākslas un amatniecības izstādi, kur jāpiedalās arī podniekiem. Raksturīgi, ka par eksponātu savākšanu jāatbild katra pagasta vecākajam un policijas dienestā esošās, tā sauktās "C grupas" vada komandierim. Ar "militāru godu" tiek sarīkota tautas mākslas un amatniecības izstāde - vienīgā tāda Latgales keramikas sūrajā vēsturē. Bet laikam jau bez "militārās aktivitātes" nekas nebūtu iznācis. Okupācijas vara zina, kā jārikojas.

1945. gada pavasarī no kara pārrodas Jānis Backāns, Staņislavs Vilcāns, Jānis Kalva un citi podnieki. (...) Kara vētra aizrāvusi nebūtībā arī vairākus tādus podniekus, kas nav karavīri. To vidū arī Andreja Paulāna brāli Joahimu.

Pamazām atsākas podu darbi. Paretam atkal sāk kūpēt keramikas ceplī. Jau 1944. gada rudenī Silajāņu podnieki Celniecības tresta ietvaros organizē keramikas brigādi, kas ražo traukus kara hospitāļiem ievainoto karavīru vajadzībām. Tur darbojas Andrejs Paulāns, Polikarps Vilcāns, Salimons Babris un citi. Staņislavs Kaļva-Kalve ir brigadieris. Meistari strādā mājās, iztiek ar saviem materiāliem. Podnieku brigāde pastāv līdz 1945. gada maijam.

Pirmajos pēckara gados traukus visiem vajag. Arī vāzes un svečturi ir gaidīti. Traucē apstākļi, ka trūkst svina glazūrām, nav baltmāla, kas nepieciešams krāsu skānīgumam. Agrākie materiālu sagādes sakari satrūkuši, jauni vēl nav izveidoti. Pārtrū-

kušas saiknes ar Rīgas māksliniekiem. Sairis sapnis par tautas keramikas kooperatīva organizēšanu. Mākslas akadēmijas komandēts, pie silajāniešiem 1948. gadā ierodas Daugavpils daiļamatniecības vidusskolas skolotājs tēlnieks Leons Tomašickis. (...) Taču tās spēkos nav stāvokli mainīt.

Galvenā vaina - jaunajai vadībai republikā trūkst izpratnes par tautas mākslas pamatvērtībām, par tās attīstības priekšnoteikumiem. (...) Latgales keramiķī saskata vienīgi atpalikušu amatnieku, sīkražotāju, kas visai primitīviem līdzekļiem vairo materiālās vērtības. Uzskata to par skabargu sociālistiskajā ražošanas sistēmā. Viņu darbs jāpārkārto uz kooperatīviem pamatiem (...) - vai nu kolhozu, vai arī vietējo rūpkombinātu sistēmā. Lai šī pārkārtošanās ritētu veicīgāk, podnieki apliekami ar nodokļiem - un ne pa jokam. (...)

Jānim Kaļvam, kas atgriezies tēva mājās no fašistiskajām nometnēm, no partizānu cīņām un atsāk podnieka darbu, nodokļu nasta sakāpināta līdz 23 000 rubļu gadā. Redzēdams, ka tie nav samaksājami, viņš darbu tautas podniecībā izbeidz un tēva mājas atstāj. Meistars dodas uz Krustpili, kur vietējā rūpkombināta sistēmā iekārto keramikas darbnīcu uz rūpaliskiem pamatiem. Darbu vērtējuma mērs, diemžēl, ir tikai litrāža vai arī gabalu skaits. Stila problēma te nevienu neinteresē. Laika gaitā (...) no Latgales keramikas stila kvalitātēm vairs nepaliek ne vēsts. (...)

Daļa keramiķu nomināli iestājas podniecības centram tuvākajā rūpkombinātā Ludzā vai

Viļānos, bet faktiski strādā mājās ar saviem materiāliem un darbarīkiem. Darina saimniecības traukus pēc stingra plāna, kas izteikts litrāžā. Darbus nodod rūpkombinātam un no tā saņem darba algu. (...) Stils saglabāts, bet tautas mākslas dzīvais gars dzisis. To sekmē nemākulīgā vadība un darba apmaksas noteikumi. Pie pirmās izdevības podnieki cenšas šo darba vietu atstāt. Podnieku un vietējo rūpkombinātu sadarbība izput (...).

Arī veco strēlnieku - invalīdu Andreju Paulānu - nodokļi netaupa. To skaidri jauzdam, viņa

dēls Antons, kas jau iemanījies podu mākā, īpaši svilpaunieku darināšanā, atstāj mājas, tēva virpu un dodas pasaulē - strādāt uz dzelzceļa. Nākošā - 1947. - gadā Paulānam nodokļi sasniedz jau apaļu summu - 15 000 rubļu. Vecais un slimais invalīds to samaksāt nevar. Seko lopu aprakstīšana un darbnīcas-cepļa nozīmogošana. (...) Paulāns nepadodas, nekur nebēg. Jau 1949. gadā viņš sāk strādāt par jaundibinātā kolhoza podnieku. Noteikumi vienkārši: materiāli, darbs, darbnīca un ceplis - Paulāna. Puse ienākumu kolhozam, otra puse - pašam. Gadā pašam iznāk tūkstoši pieci, seši. Izdzīvot var. Darina galvenokārt saimniecības traukus. Ar dekoratīvās ievirzes keramiku tikpat kā nevar nodarboties: to nesaprot un neciena. Arvien dziļāk viņā nobriest pārliecība, ka 1941. gada pavasarī Anša Cīrula un Antona Peipāna organizētais tautas keramikas kooperatīvs patiesi būtu bijis kooperatīvs tautas keramikas plaukumam. Paulāns kompromisus podu lietā ilgi nevar paciest, tāpēc sadarbību ar kolhozu izbeidz un sāk darboties uz savu roku, no jauna uzņemdamies bargo nodokļu nastu.

(...)

Ziņa par tautas podnieku posta pilno dzīvi 1955. gadā tiek atnesta uz LKP Centrālkomiteju.

Divi čemodāni ar Silajāņu vadošo keramiķu krūzēm un vāzēm, svečturiem un svilpauniekiem, klājas uz LKP CK sekretāru Pelšes un Stroda galda, runā ar tik pārliecinošu spēku, ka valodas ir īsas un lietišķas. (...)

Nesamērīgā nodokļu nasta zūd. Daudzi podnieki, kas nav nojaukuši ceplis, atkal atsāk māla darbus (...). Nepārdomātā kooperēšanās ar kolhoziem iznīkst.

Par piedalīšanos Latvijas PSR mākslas izstādē Maskavā sakarā ar literatūras un mākslas dekādi Andrejs Paulāns un Polikarps Vilcāns apbalvoti ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu (1956). Latgales keramikas skates kopš šī laika kā viņi pāršalko Rīgai - 1955., 1957., 1958., 1959. gadā. Tās ir pamatīgas, nepieredzēti kuplas, kur jo bieži pārstāvēti arī pagurušie centri - Ziemeļlatgale un Ludza. (...) Republikas austrumu rajonos sarosās izstāžu dzīve, kur arvien nozīmīgāku vietu sāk ieņemt tautas podniecība. Mākslinieku savienībā uzņem izcilākos tautas podniekus: Andreju Paulānu, Polikarpu Vilcānu, Polikarpu Čerņavski, Antonu Riuču, Polikarpu Riuču, Staņislavu Kaļvu-Kalvi.

Paulānam un Vilcānam 1959. gadā piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā mākslas darbinieka goda nosaukums. Latgales podnieku darbi pārstāvēti katrā Republikas lietišķās un dekoratīvās mākslas izstādē. Keramikā regulāri pārstāvēta atbilstoša profila latviešu mākslas skatēs ārzemēs. Dziļu cieņu pret Latgales keramiku apliecinājis Latvijas PSR Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētājs Leo Svemps un Mākslas akadēmijas rektors Oto Skulme.

Silajāņos uz Polikarpa Čerņavska darbnīcas bāzes 1959. gadā notiek tautas podnieku seminārs, kas ir nozīmīgs faktors Latgales keramikas pieredzes apmaiņā. Tajā piedalās rosīgākie podnieki no citiem Latgales keramikas centriem. To vada Latgales keramikas pašizliedzīgs draugs, uzticams padomdevējs un organizators Eduards Detlavs. Arvien plašāk savas durvis Latgales keramikai atver Mākslas fonda saloni Rīgā.

Šajā laikā Paulāns sevi nepārprotami apliecina par spilgtāko, radoši potenciālāko personību Latgales keramikā. (...) Meistara darbus apņem īpašs mirdzums, tverams ne tik daudz ar aci, kā jaušams ar sirdi. (...) Paulāns ir pašā radošo spēku briedumā. Arī podnieka amata atziņu un gudrības papildnam. Spēks vēl turas kaulos. Vēl var pavirpot, lai arī ne tik lielus traukus kā jaunībā, taču vairāk izauklētus ar sirdi. Arī izsmeltēt vēl var pats.

Paulāns lielu vērību veltī daudzžuburu svečturiem(...), izkopies visus svečturu pamattipus, darinājis monumentālākos, iecerē poētiskākos, mākslinieciski perfektākos Latgales svečturus. (...)

Brieduma gados Paulāna vāzītes kļūst formā skaidrākas. Nejaušais, liekais tiek atmests. Skaidrāk nolasāms ir ziedu trauka tips. (...) Drosmīgāk viņš pievēršas salikto formu vāzītēm, apvienojot vienā traukā divu saimniecības trauku būvķermeņus. Piemēram, tiek meklēta iespēja vienā ziedu traukā saliedēt vāraunieku ar apvērstu medaunieku. (...)

Paulāns pirmais uztausta skrāpētās līnijas kaligrāfisko izteiksmīgumu. Viņa līnijas vieglais slīdējums, kaligrāfiskā improvizācija zīmē rakstu neatkārtojami spilgti. Meistars līniju pakļauj ne tik daudz matemātiski precīzam mērījumam, kā izjūtai, smalkai nojautai. Viņa līnija ir rotaļīgi gāzelīga, dzīva, sirds vibrāciju pilna. Grafiskais elements kļuvis kompozicionāli mērķtiecīgāks. Tas aktīvi atbalsta tektonisko un plastisko formu aizsākto ideju. (...)

Apgleznojums sastopams retāk. Ir pieaudzis iespaidījumu, plastiskā un grafiskā ornamenta svars. Veidojums kļuvis bagātāks, saturā nozīmīgāks. Ir izkopta, dekoratīvi disciplinēta, stilā neatkārtojami spilgta plastikas valoda.

Arvien biežāk osiņās un arī vāzīšu pamatķermeņa rotājumā parādās figūru veidojumi. Raisās pasaka par zelta putnu ar austras koka zīmi uz krūtīm. Tam seglos jauneklis - tāpat ar dzīvības un gaismas zīmi paceltajā rokā. (...) Ir arī veidojumi ar sadzīves žanra pieskaņu. (...) Meistara paustā ideja ir vienkārša, bet dziļa. Pasaule tiecas pēc saskaņas, pēc laimes. Nedariet pāri viens otram, nedariet pāri vājākajam. (...)

Šajā laikā Paulāna krūzes nostabilizējušās formā - tās ir ar spēcīgi velvētu vēderu un nolaidieniem pleciem, kur labi vīt grafisko rakstu un arī veidojumu joslu. Ir pastip-

rinājies skrāpētā raksta svars. Dominē jumtiņš kā pasaules kopainas veidols, līdz ar tam piederīgiem atribūtiem. (...) Tiekamies ar mājas lopiņiem un meža zvēriņiem. Dažkārt uz vienas krūzes satupuši pat četri dzīvnieciņi. Tie visi ir draugi. (...)

Ir arī klasiskie svilpaunieki - zirdziņš un pīlīte. Tie kļuvuši jau par Latgales keramikas simbolu. Paretam meistars darina senās bārdainā karavīra un baltmāla slokšņu aplējuma krūzes. (...)

Mūža vakara cēlienā A. Paulāns rosīgi darina svilpauniekus. Domu ziņā darbi kļuvuši dziļāki, dekoratīvi vairāk apredzēti. Formas tiecas uz dekoratīvi izteiksmīgo, ritmā disciplinēto. (...) formas papildina izteiksmīgs skrāpējuma raksts, kam liela nozīme tēlainā satura atklāšanā, atsevišķu detaļu raksturošanā.

(...)

No krāsainajām vāpēm meistars visvairāk iemīlojis zaļos vara un dzeltenos dzintras toņus ar sulīgu medaini brūnganu lāsojumu. Taču bieži sastopami arī dzelzs un mangāna brūnie, paretam arī zilie kobalta toņi. Kolorīta kopskaņa kļuvusi gaišāka, saulaināka, ar dekoratīvi izteiksmīgiem, tonāli niansētiem notecējumiem. Krāsu pigmentu raupjais malums sausās vāpes klajumā dod bagātu virsmas struktūru, paver interesantas nejaušības kolorītā. Lieka polihromiska saraibinājuma Paulāns vairās. Zem vāpējuma plāni ieklātais baltmāls vietvietām izdeg. Tur pamirdz māla dabiskais rūsganais tonis. Keramikā ir uguns brīnums(...). Savus labākos darbus viņš marķē kopš divdesmito gadu vidus.

Savā meistardarbnīcā viņš podu mākā ievadījis Jāni Paulānu, Antonu Paulānu, Jāni Račuku, Jāni Backānu, Vaclavu Zagorski. Neklātienē no viņa mācījušies Pēteris Kise, Voldemārs Voguls, Mārtiņš Kronis, Leons Cīrulis un daudzi uz tautas mākslu orientētie pašdarbības mākslas kopēji. Paulāns darbam rosinājis ne tikai Silajāņu podniekus, bet visu Latgales keramiķu saimi. (...)

Andreja Paulāna darbi ir mūsu muzeju tautas keramikas kolekciju lepņākais zieds. Tos glabā Keramikas muzejs Maskavā - Kuskovā, Tautu mākslas muzejs Ļeņingradā. Latviešu tautas keramiku tie pārstāv Īrijas Nacionālajā muzejā Dublinā, Starptautiskajā keramikas akadēmijas muzejā Ženēvā un Keramikas muzejā Faensā. Mūsu kultūras un mākslas dzīves labs pazinējs, toreizējais Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja direktors **Voldemārs Kalpiņš 1971. gadā norāda: “Andrejs Paulāns savā mākslā stāv turpat, kur Rainis literatūrā, kur Smiļģis un Briedītis teātri, kur Purvītis un Rozentāls tēlotāja makslā (...)”**.